

SZÁVAI JÁNOS

Három prelűd

KIS MAGYAR MÍTOSZ

1.

Ferdinandy György egyik legjobb novellája az *Egyfordulós bajnokság*. 1950-ben Farkas Mihály utasítására elviszik a Honvédba meg a Dózsa a Fradi legjobb játékosait, az őszi–tavasziról át fognak állni tavaszi–őszi bajnokságra, és a közbeeső egyfordulós bajnokság egyik fő célja, hogy az ÉDOSz-ra átkeresztelt Fradit kiejtsék az első osztályból. A Honvéd a hadsereg csapata, a Dózsa az ÁVÓ-é. Gyurka szülei elváltak, apja nyomorék, anyját kirúgják állásából, lakásukat is elveszítik, a budai ház garázsában húzzák meg magukat, az anya és a három gyerek. A fiú tizenöt éves, gimnazista, hótt szegény, amikor bejön a hideg, havat lapátol. És legfőképpen Fradi-meccsre jár. Ahol megtörténik a csoda, hiába nyomják a bírók, hiába a vad ellenpropaganda, a Fradi végül benn marad az NB 1-ben. Kispéter Mihály centerhalf, a régi szóhasználat szerint: a csapat lelke. A kispesti meccsen Farkas Mihály ellen tüntetnek a drukkerék. Húszezren. Nem csak a fradisták, a meccsre kivezényelt kiskatonák is.

A foci ebben a történetben mítosz. Mint ahogy mítosz a rákövetkező években is. Grosits Gyula egy tévéműsorban arról beszélt, hogy akkoriban a focisták az egész országért játszottak. Patetikus, mai ésszel nehezen elhíhető, pedig igaz. Az önbecsülés, a kitörés, a siker egyetlen lehetősége volt a foci. Magyarország = aranycsapat. Az elveszített világbajnoki döntő után a pesti drukkerék igazából nem Sebes Gusztáv ellen tüntetnek, hanem a behatárolt, kegyetlen, levegőtlen magyar mindenség ellen.

1956 őszén négy külföldi meccset nyert meg egymás után a Sebes leváltását követően az újjászervezett válogatott. Pesten a külföldi meccsekkel egy időben az akkoriban még divatos B-meccseket játszották, így valamikor október elején, talán 14-én, az osztrákok ellen. Nyolcvanezer néző a Népstadionban. Ez a magyar-osztrák B-meccs döntetlenre végződött, a nézők a bírót csalással vádolták, a végén az elől ülők átmásztak a korlátokon, meg akarták verni a bírót meg a két partjelzőt. A rendőrséget vetették be ellenük.

2006-ban az ötvenhatos emlékezésekből kimaradt, ha nem tévedek, egy fontos mozzanat. Október 28-án játszották volna a Népstadionban a magyar–svéd meccset. Október 24-én, talán 25-én, amikor Nagy Imre még a másik oldalon állt, a rádióban óránként hangzott el Szepesi György felhívása. Fiúk, tegyék le a fegyvert, menjetek szépen haza, mert a meccset feltétlenül le kell játszani.

Nem mentek. Volt végre valami, ami fontosabb a focinál. A mítosznak ezzel vége szakadt. Ami utána következett, az jobb esetben sport, rosszabb esetben csak üzlet.

2.

Van egy kis írása Karinthynek, ahol elmondja: kiment az Üllői útra a húsvéti torna egyik meccsére, gyönyörű idő volt, a stadion zsúfolva, a zöld gyepen pedig huszonkét fiatalember érthetetlen és értelmetlen módon rohángált egy labda után. Mennyivel jobb volna, teszi hozzá, ha ő, a költő állana a kezdőkörben, hogy elszavalhassa egy versét a harmincezer focirajongónak.

Értelmetlen rugdosás kontra irodalom. Gondolom, ez lehetett irodalmi berkekben az általános vélekedés nagyon sokáig. Engem is meglepett hajdanában az a fénykép egy Camus-albumban, ahol a diák Albert Camus egy csoportképen mint a helyi focicsapat kapusa pózol. A Radnóti-fotó, ahol a későbbi költő mint iskolája csapatának centere látható, pedig csak a közelmúltban került nyilvánosságra.

Egy régi fejlő partin összeütköztem a remek szonettjeiről nevezetes költővel; neki egy foga bánta, nekem össze kellett varrni a felhasadt homlokomat. Lator László, amikor meglátta kötözött fejemet, s megkérdezte, mi is történt velem, a válasz hallatán csak annyit mondott: „Ezt azért nem vártam volna tőled.” Vagyis hogy, ha jól értettem, nehezményezte, hogy ilyen barbár foglalatossággal múlatom az időmet.

Tempora mutantur. A hetvenes évek óta megfordult a világ, azóta az írók világában az a lesajnálandó, aki nem játszik kis pályán vagy akár nagy pályán. Czakó volt az egyik nagy szervező, ment a kispályás foci hol a Huba utcában, hol a Margitszigeten, egy ideig egy ferencvárosi tornateremben, máskor az Elektromos pályán – maga Czakó, aztán Esterházy, Kukorelly, Németh Gábor, Garaczi, Zalán, meg remek képzőművészek: Melocco, Kő, Kovács Péter, Szabados.

Illyés Gyula persze ebben a témában a régiek közé tartozik. De egyszer, hivatalos úton Csehszlovákiában járván, kénytelen volt megnézni egy cseh–magyar válogatott meccset. Főnről nézték, nyilván a díszpáholyból, s Illyést elbűvölte (a történetet maga a költő felesége mesélte nekünk) a játék egyszerre logikusan kombinatív és improvizatív jellege. Amiről, teszem hozzá, fogalma sincs azoknak, akik a tévében ismerték meg, és ma is onnét követik, majd mindig alulnézetből, a nagy focit.

3.

Puha vagy, Jenő! Ez, úgy-e, a Fradi (ÉDOSz, Kinizsi) drukkereinek kórusban felhangzó csatakiáltása volt, Dalnokit, a híres bal bekket bíztatták. Lantos technikásabb volt, mint a Jenő, ezért ő lett az aranycsapat állandó balhátvédje, hosszú pályafutása alatt Dalnoki – most nézem a *Wikipédiában* – csak tizennégyyszer szerepelt a válogatottban.

Kemény és szimpatikus játékos volt a Jenő, mindig beleadott apait-anyait, de sokszor bizonyult tehetetlennek az akkoriban divatos jobbszárny egy-kettőzésekkel szemben, amelyeknek nem csak a Budai-Kocsis, de a Raduly-Csordás vagy az Egresi-Szusza páros is a mestere volt. Amikor kigurigázták, akkor csúszott be keményen.

De nem elég sikeresen, vagy a drukkerek szavajárása szerint: nem elég keményen. A „Puha vagy Jenő” ugyanis azt sugallta, hogy mindent bele, ha másképp nem megy, rúgd szét a lábát. Nem tette.

Ez a „Puha vagy Jenő” különös vagy talán nagyon is érthető módon a politikai demokrácia beköszöntével jött egyszerre vissza. Amit az ötvenes-hatvanas-hetvenes években csak a tribünről lehetett beordítani, az a szólásszabadsággal a politikai arénában is lehetőséggé vált. Mármost az ordítás, meg az a logika, hogy az enyémnek mindent szabad, sőt annál többet is, a másíknak viszont nincs joga ahhoz, amihez az enyémnek joga van. Vagyis, hogy a másik oldalon állónak akkor sincsen igaza, ha netalántán igaza van, a mi oldalunkon állónak viszont akkor is igaza kell legyen, amikor nyilvánvalóan nincsen. A politikai demokráciának ez az egyik legelviselhetlenebb velejárója. Nem csak nálunk, ugyanezt tapasztaltam Franciaországban, amikor a nyolcvanas évek elején először volt alkalmam hosszabban megfigyelni a politikai pályán történeteket.

Másfélével csak Angliában találkoztam, Londonban, az Arsenal pályáján, ahová nagybátyám (bérletes, mindig ugyanazon a helyen ültünk) vitt ki néhányszor. A közönség ott inkább tapsolt, mint pfujolt, az ellenfél szép akciói is elismerést kaptak. Azóta persze már sokszor bebizonyosodott, hogy az angol drukkerek brutalitásban mindenkit vernek. Az Arsenal egyébként is, mint elmagyarázták nekem, nem a Liverpool, de még csak nem is a United, hanem a felső középosztály (elkényeztetett) csapata. És hogy az angol Parlamentben még keményebb hirigek mennek, mint az elmaradott Közép-Kelet-Európában.

DOSZTOJEVSKIJ ÉS A HÁROM KÍSÉRTÉS

1.

Dosztojevszkij *A Karamazov testvérek*ben azt mondja, pontosabban, a nagy inkvizítorral azt mondatja: a jézusi kísértés-jelenetben benne van az emberiség egész története. A három ördögi kísértés, amit Jézus visszautasít, az anyagi javak primátusa, a csodatevés képessége és a hatalom. A történet kétszer jelenik meg az evangéliumokban. A kísértések sorrendje nem ugyanaz Máténál és Lukácsnál: mindketten első helyre teszi a gazdagságot, de Máténál a csodatevés megelőzi a hatalomvágyat, Lukács viszont ez utóbbit teszi a második helyre.

Ha valóban ez a három igazgatja a világot, amit nehéz volna cáfolni, akkor érdemes megfontolni, milyen is ma a sorrendjük. Látszólag a gazdagság a legerősebb kísértés, a modern világot, minden előző világnál inkább, a pénz vágya járja át. De van egy olyan érzésem, hogy a hatalomvágy még a gazdagodás vágyánál is erősebb. Mert miért kell a milliárdosoknak a politikai hatalom? Aligha csak azért, hogy még gazdagabb legyenek. És miért ragaszkodnak hozzá annyira görcsösen? Végére Bill Gates gazdagabbak, mint George Bush vagy Barack Obama.

Ha történetileg nézzük, akkor is a hatalomvágy látszik nyerőnek. Nem Szent Ferenc volt az egyetlen, aki lemondott a vagyonáról, találni hasonló gesztusra még jó néhány példát. De hatalomról lemondók? Sullát úgy emlegetik a történelemkönyvekben, mint ritka csodát, amiért lemondott a teljhatalomról és visszavonult. Talán beteg volt, már rá egy évre meghalt. A másik, aki eszembe jut: Charles de Gaulle. Elveszítette, nagyon kis különbséggel, 1969-ben a népszavazást. 52,41%

szavazott a javaslata ellen. A téma érdektelen volt. Megsértődött, lemondott, elment Írországra.

Több lemondóról nem tudok.

2.

A történelmet – Ivan Karamazov szerint – meghatározó három kísértés közül, most is jól látható, a hatalomé a legerősebb. Az anyagi javak, ha kell, hozzáadódnak, a csoda pedig inkább csak arra szolgálna, hogy el ne vesszen a veszni látszó hatalom.

Egy izgalmas publicisztikájában Bruno Frappat a hatalom birtoklásának vagy elvesztésének egy másik dimenziójára figyelmeztet. Az idővel való összefüggésére. Aki hatalmas, az szűknek érzi a nap huszonnégy óráját, minden másodperce fontos és még fontosabb teendővel van betáblázva. Semmire sem ér rá. Csak arra, ami közvetlenül hatalma gyakorlásával, hatalma megtartásával kapcsolatos. Utána viszont, amikor elveszítette hatalmát, hirtelen nem tud mit kezdeni megsokasodott idejével. Ilyenkor jönnek a látszattevékenységek; ha sok a dolga, kevesebb ideje marad bánkódni a veszteségen. Fordított arányosság.

Ha tovább gondolom ezt a gondolatmenetet, akkor Pascal *divertissement* elméletéhez érkezem. Múlatni az időt. A pascali logika szerint a külső – vagyis az események, a tennivalók, az intézkedések, az információk – abszolút és egészségtelen dominanciája nem hagy helyet, pontosabban: időt, a befelé forduláshoz, az elmélkedéshez, a lényeg felé közelítéshez. Nincsen egyensúly a külső és a belső között, makacsul és szenvedélyesen hátat fordítunk annak, amit nem szeretnénk látni. Maradunk, a nagy elődeit parafrázálva Vörös István szavával, a gyengébb lét közelében.

3.

Egy pesszimista vélemény 1882-ből: „Kívülálló. – A parlamentarizmus, vagyis az a nyilvános engedély, hogy öt politikai alapvélemény közt lehessen választani, nagyon sok olyan embernek hízeleg, aki függetlennek és egyéninek akar *látszani* és szívesen harcolna a nézeteiért. Végtére azonban közömbös, hogy a csordára egy nézetet erőszakolnak rá, vagy öt közül választhat. – Aki az öt alapvető véleménytől eltér, és kívül áll, mindig az egész csordával találja magát szemben.”

Nietzsche persze nem tudta, milyen elviselhetetlen az, amikor *egy* közül lehet választani. A nyugatiak közül (akiknek mindig volt módjuk választani többféle rossz és kevésbé rossz közt) kevesen fogalmazták meg olyan tapinthatóan a nekünk fontos különbséget, mint Albert Camus, amikor egymás mellé helyezte a magyar forradalom eltipróinak a brutalitását és a francia belpolitika különféle disznóságait. Az egyik rendszer ugyanis, mondja, sohasem fog megváltozni, a másik viszont képes arra, hogy korrigálja önmagát. Ezért van, tehetnénk hozzá ma, hogy az egyik, a kommunizmus, nem élte túl a nyolcvanas évek gazdasági válságát, a másik, a humanista kapitalizmus viszont minden bizonnyal túl fogja élni a mostani komisz válságot.

A túléléshez kellene persze – hogy visszakanyarodjak Nietzschéhez – szabad szellemek, akiknek olykor sikerül túlkiabálniuk a kötött szellemeket. Azokat, akik az öt választható alaphézagot variálják, akár süt, akár esik, akár fúj a szél.

4.

B., a rendszerváltás egyik fontos szereplője azt fejtegeti nekünk, hogy a negyven és ötven közti generáció, űk vannak most mindenütt a felelős posztokon, végzetesen műveletlen. Hogy egyebek közt ezért tartunk ma ott, ahol tartunk, és hogy talán majd a mai fiatalok, azok jobbak lesznek.

Ez így első hallásra nem működik, túlságosan leegyszerűsítőnek tűnik. *A Karamazov testvérek* záró fejezete ugrik be nekem többek között, az a jelenet, amikor Aljosa megdicsőülten beszélget a szavai nyomán jó útra tért fiúkkal. Hogy mi lett ezekből a fiúkból negyven évvel később, vérengző fehér, vagy vérengző vörös, azt majd Borisz Paszternák írja meg szívszorítóan a *Doktor Zsivágóban*.

De B. gondolatmenete mégsem érdektelen. Műveltségen ő nyilván nem azt érti, mint Kemény István regényhőse, t.i. hogy a művelt pasasnak német nyelvű Nietzsché kandikál ki a kabátzsebéből. Nem fejt ki tételelesen, de két évtizede alatt folytatott beszélgetéseinkből leszűröm, hogy mit érthet rajta. Vagyis kultúrát, tágabbban értelmezve, amibe beletartozik a gimnazista-egyetemi ismereteken túl a viselkedés művészete is, a mindenki iránti érdeklődés, az etika tudata, a rendszerek működtetésének tudománya, meg mindaz, amiről Heidegger is beszél, amikor a pusztaság hasznosság eszméjével szembeállítja a szív logikáját, amibe olyanok tartoznak, amik nem a közvetlen anyagi világ részei, mint például a gyermekek és a halottak, az érzések és az emlékek.

Ebből a gondolatmenetből, amit most itt töredékekből próbálok összerakni, egy organikus felfogás eszméje bontható ki. B. szerint 1945-ben és utána szétverték a túlzottan is hierarchizált magyar társadalmat, s ami a rombolás után megmaradt, az csak egy massa. A masszából sarjadnak ki azután már a késő Kádár-korban, s még inkább 1990 után a pusztán egyéni érdekeket artikuláló új elitek, a hatvanas években született új műveletlenek generációja.

Halottak napján, mondja B., összegyűlik a család, több mint harmincan, három generáció tagjai, együtt látogatják meg az ősök sírjait, utána együtt vannak egy fél napig. A tinédzserek, ezt is ő mondja, már nem szívesen jönnek. A gondolat persze jól követhető, az organikuság, az értékek (és a nem értékek) tovább adása, egymásra épülése. Annak tagadása, vagy legalábbis részleges korrigálása, amit Freud mond a témáról, hogy t.i. a fiúk – akárcsak a primitív társadalmakban – fölfalják az apákat, hogy ezáltal beléjük költözzön az ősök ereje.

A *Kedves ismeretlen*, Kemény nagyszabású regénye, a lázongások regénye, innét tekintve eléggé különös módon fejeződik be. Miután több száz oldalon keresztül követjük a félig hippy, félig intellektuális hősök küszködését a hogyan ne szülje meg a nem kívánt gyereket kérdésével, az utolsó lapon ezt olvassuk: „– *Ide figyelj Gáborkám – mondta Kornél. – Ha van valami ebben a szar világban, aminek van értelme, az ez az egyetlen dolog. A gyerekek! Úgyhogy szülje csak meg! Én üzenem neki!*”

Thomas Bernhard, ha szabad így mondanom, keményebb volt. Bár ha komolyan vesszük a hamleti *to be or not to be* teljes gondolatmenetét, akkor neki, Bernhardnak sem lett volna szabad megírnia azokat a könyveit, melyekben kinyilatkoztatja, hogy az életnek semmi értelme, s hogy, ráadásul, a nyelv amúgy is képtelen elmondani, amit erről el kellene mondania.

MEGSZÓLÍTÁS – ÉS A TE BOLDOGSÁGA

1.

Mérműk úr – így szólítja Settembrini a *Varázsbegy* hőst, az ifjú Hans Castorpot, s rettentően meg van botránkozva, amikor a farsangi mulatságon a fiatalember, hivatkozva az esemény rendkívüliségére, egyszer csak letegezi. A civilizált társadalomban, mondja az olasz humanista, kialakultak az emberi érintkezés nyelvi formái, s azokat nem betartani: szentségtörés. Van ideje a tegezésnek, és van ideje a magázásnak, s a megfelelő és elvárt megszólítás is hozzá tartozik ahhoz az életformához, amely a civilizáltnak gondolt társadalom sajátja.

A *Varázsbegy*nek ez a része épp egy évszázaddal ezelőtt játszódik, nem sokkal azelőtt, hogy az első világháború katasztrófája megrendítette – Sigmund Freud szavával – „a kultúrállam erkölcsi normáiba” vetett általános hitet. *Időszerű gondolatok háborúról és halálról* című, a világháború legelején készült írásában Freud arról a „csalódásról” beszél, amelyet az előzőleg látszólag már legyőzött rossz ösztönök uralkodó helyzetbe kerülése, vagyis a háború brutalitása, másfelől a hazugság és a család erkölcsi normaként való kezelése hozott. Rá egy évtizeddel a regényíró, épp a műfaj sajátosságaiból adódóan, ilyen éles kijelentéseket nem tehet, viszont megvilágíthatja, ahogyan meg is teszi, ennek a bonyolult problematikának a nyelvi megjelenését. Sőt, Peeperkorn, a dúsgazdag holland ültetvényes történetén át azt is bemutatthatja, hogy a nyelvi jelenség itt nem következmény, hanem a történetek legfőbb alakítója.

Nincsen többé Jóska, most már csak miniszterelnök úr van. Ezt az Antall-kormány egyik tagja mondja 1990 őszén. Antall pontosan ráérezett a nyelvi formulák kulcsszerepére, ezért már a Kádár-rendszer alatt megpróbálkozott kitörni az elvtársi diskurzus kényszerzubbonyából. A pártállam vezetőihez intézett feliratait vagy leveleit szakítanak a korabeli normákkal, az akkoriban szokásos *Tisztelt X. elvtárs* megszólítás helyett, ahol a jelző után a családnév, azután pedig az elvtárs szó következik, az ifjú Antall két elemből álló megszólítást alkalmaz. A jelző elmarad, a megszólítás a megszólított társadalmi funkciójával kezdődik (*miniszter, miniszterelnök, országgyűlési képviselő*), és a magyarban kettős jelentésű, ezért sokáig kárhoyzatott *úr* szóval folytatódik. A funkció megjelölése, amint Settembrini példája mutatja (*mérműk úr, hadnagy úr, tanácsos úr etc.*), tulajdonképpen az európai norma. Ugyanezt a régi normát próbálja visszaállítani Antall, amikor környezetétől elvárja, hogy ezt a kételemes, magát a nevet elhagyó megszólítást alkalmazza, a kádári helyett. A kádári formula ugyanis tovább él, csak az elvtárs szót váltja föl a politikai fordulat után az *úr* szó; *Tisztelt Kovács úr*, ez lesz a Kovács Istvánnak szóló hivatalos levelek leggyakoribb megszólítása.

Az 1945 utáni politikai fordulat megkísérelte a nyelvi formulákba is átültetni a radikális változtatás követelményét. Eltűntek az előző korszak hierarchikus társadalmi tagozódását jelölő megszólítások, a *kegyelmes*, a *méltóságos*, a *nagyságos úr* illetve *asszony* formulák, helyettük minden helyen és helyzetben az *elvtárs* működött. 1956. október 23-ának egyik legizgalmasabb pillanata, amikor a Nagy Imrét követelő tüntető tömeg előtt megjelenik, a Parlament egyik erkélyén, a hívott politikus, és megkezdí rövid beszédét. *Elvtársak*, kezdí Nagy Imre, mire a tömeg a *nem vagyunk mi elvtársak* mondattal jelzi, hogy nem csak új miniszterelnököt, de új rendszert és vele együtt új megszólítást is követel.

De mi legyen ez az új megszólítás? *Barátaim*, próbálkozott Nagy Imre. *Honfitársaim*, *magyarok*, *polgártársak*, ezek a későbbi kísérletek. Túlságosan patetikusak, csak bizonyos helyzetekben használhatóak. Több mint fél évszázad telt el Nagy Imre balul sikerült beszéde óta, de igazi megoldás máig sem született. Az angol (*Mr.*, *Mrs.*, *Ms.*), a francia (*Monsieur*, *Madame*), a német (*Herr*, *Frau*) megszólításoknak, amelyek a polgári társadalomban alakultak ki, szilárdultak meg, de amelyeket a modern és a posztmodern azóta szintén megingatott, a magyarban azóta sincsen igazi megfelelője.

2.

A tegezés-magázás Thomas Mann *Varázshegyében* élet-halál kérdése. A természetes formula egyértelműen a magázás, a civilizált társadalomban, amint a humanista mondja, az emberek így érintkeznek, a tegezés a kivételes eset. A magázás távolságtartó, amit az ige alakja is pontosan jelez; a magyarban, éppúgy, mint a németben, a magázó igealak nem második (mint például a franciában), hanem harmadik személyű. Németben többes szám harmadik, magyarban pedig egyes szám harmadik személyű. Vagyis, ha a ragozás logikáját tekintjük, a magázottal (az Önözöttel) úgy beszélünk, mint egy harmadik személlyel, aki nem tartozik, nem tartozhat bele abba a kettősbe, amelyik a párbeszéd keretét és lényegét adja.

Hans Castorp szökőnapon, a február 29-i farsangi bálon szólítja meg először Madame Chauchat-t, méghozzá rögtön tegezve. Kívül az időn, amint mondja, mintegy álomban, amikor még arra is képesnek bizonyul, hogy ne az anyanyelvén, hanem franciául vallja meg szerelmét. A pillanat dionüszoszi (ha Nietzsche kategóriáját követjük), vagy, Bahtyin szavával: karneváli, vagyis a szabad és a tilos közti határok másutt húzódnak, mint azt a mindennapi életben megszoktuk. Clawdia Chauchat szemrehányására, hogy hónapok teltek el, s miért nem szólította meg előbb, Castorp azzal válaszol: csak magázva tehette volna, ami pedig számára lehetetlen.

Hans Castorp a boszorkányéjen kétszeresen is áthágja azt az etikai-társadalmi nyelvi határvonalat, amely őt Clawdiától elválasztja. Azzal, hogy nem a saját anyanyelvén, hanem egy másik, az asszony számára megszokottabb nyelven beszél, kilép abból a közegből, amely sztereotípiáival mintegy kényszerítené, hogy megmaradjon a tanult formáknál, a társadalmi elvárásnál. Így franciául olyat is kimondhat, ami egyébként a tilos világába tartoznék.

Kialakulhat tehát közöttük az a fajta dialogicitás, amelyről Martin Buber beszél a *Varázsheggyel* szinte egy időben megjelent korszakos esszéjében, az *Én és Te* címűben. Bubernél a kapcsolatoknak két verziója lehetséges: az egyik az én–te, a másik pedig a hideg és távolságtartó én–az. Az *az*, az eredeti németben *es*, tulajdonképpen minden, aki és ami nem tartozik a *te* kivételezett tartományába. Castorp nagyon pontosan tudja ezt a különbséget, s így lesz, ha csak egyetlen éjszákára is, a szép Madame Chauchat szeretője.

Clawdia másnap elutazik, s csak egy évvel később jön vissza, de akkor már mint a nagy darab, dúsgazdag és érthetetlen beszédű Peeperkorn barátnője. Castorp összebarátkozik a hollandussal, sokat vannak együtt hármásban is. Az idős Peeperkorn felajánlja a fiatalembernek, hogy tegeződjenek; Castorp visszautasítja. Castorp, amikor kettesben van a nővel, próbálja folytatni a tegeződést, de Clawdia nem hajlandó rá többé. Peeperkorn egykettőre a társaság középpontja lesz. Amikor társaságban együtt vannak, Hans Castorp ügyesen kerüli, hogy meg kelljen szólítania Clawdiát, se meg nem szólítja, se le nem tegezi, se nem magázza.

Peeperkorn, akit mindenki ostobának tart, egy nap a fiatalembernek szegezi a félig kérdést, félig állítást: „*maga Madame Chauchat szeretője volt.*” Castorp se hazudni, se vallani nem akar, próbálja úgy körülírni a történeteket, hogy igent is, meg nemet is mondjon vele. Peeperkorn azonban, aki végül ráveszi Castorpot, hogy tegeződjenek, nagyon is a lényegre tapint, amikor neki szegezi mondatát; pontosan megfigyelte a kapcsolat verbális kifejeződését, s le is vonta belőle a maga konklúzióit. Másnap öngyilkos lesz, mondhatni azért, mert számára az a *Te* végképpen elérhetlenné vált.

